

Latinoktatás az ELTE levéltáros szakán (1998)

1844-ig hazánknak latin volt az államnyelve. Bár 1790-től kezdve fokozatosan előretört a magyar nyelv használata, azt kell mondanunk, hogy a hivatali érintkezésben gyakorlatilag a 19. sz. közepéig csak a latin nyelvet használták. A középkori okleveleink, újkori levelezésünk a királyi kancellária és a vármegyék között, az országgyűlési iratok mind-mind latinul íródtak, nagyon gyakran a magánlevelezés is ezen a nyelven folyt. Talán a városok az a korai kivétel, ahol már a középkorban korai (újfel)német oklevelek is megtalálhatók. Kuriózumnak számítanak I. Mátyás királyunk (1458–1490) cseh nyelvű oklevelei, a budai török basák magyar levelezése a magyar királyi hatóságokkal.

Ilyen körülmények között természetes, hogy a levéltáros-képzésben súlyozottan kell szerepelnie a latin nyelv oktatásának, sőt ezen túlmenően a hallgatóknak el kell sajátítani az oklevelek olvasásának, a latin írások megértésének a tudományát. Bonyolítja a helyzetet, hogy a középkori és a kora újkori szövegek írói jól tudtak latinul, ezért igen szívesen használtak rövidítéseket, s természetesen – gyorsan írva – néha komoly paleográfiai teljesítményt jelent szövegeik megfejtése. A levéltártannal összefüggő történeti segédtudományok szaknyelve (szókincse) is latin nyelvi alapokon nyugszik. Mindezen ismeretek birtokában nézzük meg, hogy a jelenlegi levéltáros-képzés hogyan igyekszik latin „apanyelvünk” megfelelő szintű ismeretek birtokába juttatni.

Évek óta felvételi követelmény a levéltáros szakon minimális latin nyelvű (és német nyelvű) ismeretek birtoklása. Ezek az ismeretek azonban nem különösebben magas szintűek: a felvételi vizsga írásbeli feladatai közt a felvételizőnek el kell deklinálnia egy névmással és jelzővel ellátott főnevet (pl. *quod consilium utile*). A minimális latin ismeretekre való tekintettel két félévben heti négy-négy órás, további egy félévben pedig heti két órás latin nyelvi kurzuson kell részt venniük. Ennek során megtanulják a teljes alaktant (ideértve a fontosabb nyelvtani kivételeket is), megismerkednek az egyszerű és az összetett mondatok különböző fajtáival, az esetek rendszerével, s egyre bővülő klasszikus latin szókincsre tesznek szert. Kezdetben (a középiskolában használatos latin tankönyvek mintájára) ún. adaptált szövegeket fordítanak, ismereteik bővülésével klasszikus római auctorokat olvasnak. A szépirodalmi szövegek helyett ezek az auctorok inkább a római történetírók közül kerülnek ki (Livius, Tacitus). A három félév latintanulás után valamennyien záróvizsgát tesznek latin nyelvből, amelyen gyakorlatilag a teljes nyelvtani anyagot számon kérjük.

A bevezető képzési szakaszt egy heti két órás gyakorlati kurzus követi, amelynek során közép és kora újkori latin nyelvű történeti forrásszövegeket olvasnak a hallgatók. Itt ismerkednek meg a magyarországi latinság fontosabb alaktani és szóbeli sajátosságaival. Ezek összefoglalását Mészáros Edének a Pécselt megjelent Műhely c. folyóirat 1937. évi folyamában

közölt cikkéből vesszük. Ezen ismeretek birtokában a hallgatók elég felvértezettek ahhoz, hogy most már nem nyomtatott szövegeket, hanem fénymásolatban rendelkezésükre bocsátott eredeti forrásokat olvassanak. A törzsképzési szakaszban két félévben heti két-két órás oklevél-olvasási gyakorlat következik. Ennek során először 11–12. sz.-ban írt (és így könnyebb olvasatú) okleveleket tanulmányozunk (pl. Guden 1079 körülre datált oklevele, II. Géza 1157. évi, a nánai és kakati sóvámot eladományozó oklevele, stb.). Ennek kapcsán a hallgatók gyakorlatban megismerkednek a középkori oklevelek paleográfiai sajátosságaival, egyre biztosabb gyakorlati paleográfiai és latin nyelvi ismereteik birtokában szert tesznek a gyakrabban előforduló rövidítések feloldására, más (a továbbiakban bemutatandó) tárgyakból merített ismereteik segítségével el tudják helyezni az olvasott okleveleket a magyar politikai, gazdaság-, ill. társadalomtörténet forrásai között. E két féléves latin oklevélolvasási kurzust újabb két féléves, heti két-két órás latin iratolvasási gyakorlat követi. Mire ide eljutnak, már több mint három éve foglalkoznak a latin nyelvvel és a források olvasásával a hallgatók, így már a bonyolultabb, 16–19. sz.-i nehezen olvasható iratok megfejtésével is a siker reményében próbálkozhatnak. Természetesen nemcsak a kimondottan latin nyelvi, oklevélolvasási és iratolvasási órák segítenek a szükséges ismeretek elsajátításában. A magyar iratolvasási gyakorlat is segít elsajátítani a rövidítési jeleket, miként a német iratolvasásból is számos ismeret átvihető a latin források tanulmányozásának a megkönnyítésére. A latin nyelvű történeti forrásszöveg-olvasás és az oklevél-, valamint iratolvasás során (paleográfiailag) egyre nehezebb olvasatú források tanulmányozására kerül sor, s a latin nyelvi problémák mellett folyamatosan megtárgyaljuk a hallgatókkal az egyes szövegek forráskritikai problémáit, kormányzat-, művelődés-, társadalom- és politikátörténeti vonatkozásait. Általában az egyes tárgyakat oktató szaktanárok tiszte az e tárgyak keretében feldolgozandó forrásszövegek kiválasztása, így itt csak néhány példára szorítkozhatunk: II. Mária (Terézia) országgyűlési meghívólevele, Rogerius: *Carmen miserabile*, Küküllei János Nagy Lajos-életrajzából vett részletek, az Altaichi Évkönyvekből merített részletek, *Edictum tolerantiae* (1781), *Carolina resolutio* (1731), II. *Ratio educationis* (1806), stb.

A levéltáros-képzésben szerepelnek olyan tantárgyak, amelyek a törzsképzési, ill. a szakképzési szakaszhoz tartoznak, de jellegüknél fogva egy sereg intézmény, fogalom, stb. meghatározását, kifejtését tárgyalják, amelyeket a középkor óta latinul szokás megnevezni. A törzsképzési szakaszban a hallgatók két féléven át heti három-három órában tanulják a magyar állam szervezetének és intézményeinek a történetét 1848-ig. Ennek kapcsán megismerkednek pl. a *consilium regium*, *generalis congregatio*, *palatinus*, *curialis comes*, *iudex curiae regiae*, *magister tavarnicorum*, *magister ianitorum*, *vicepalatinus*, *cancellarius*, *supremus cancellarius*, *secretarius cancellarius*, *secretarius*, *presentia regia*, *specialis presentia regia*, *personalis presentia regia*, *comes*, stb. fogalmakkal (különböző korszakokban eltérő jelentésekkel), amelyeknek olykor nincs is egyszavas egzakt magyar fordításuk, hanem természetesen mint a latinul élő szakmai szókincs részei kerülnek elsajátításra. Hasonló a helyzet a diplomatiká-

val (oklevéltan). Ezt a szakképzési szakaszban heti két órában oktatott tárgyat napjainkban is szinte kizárólag latin terminus technicusok jellemzik: *litterae annuales, litterae armales, litterae citatoriae, litterae evocatoriae, litterae divisionales, litterae nundinales, litterae prorogatoriae, privilegium, protocollum, contextus, eschatocollum, invocatio, intitulatio*, stb. Hasonló jellegű a Mohács utáni iratok jellegzetességeit tárgyaló irattan is (heti egy órában oktatjuk), amelyben részben a diplomatika szakszavai élnek tovább, részben sajátos kora újkori latin kifejezések (pl. *deutralis* jegyzőkönyv) szerepelnek. A diplomatikával és az irattannal összefügg, de külön problematikája révén önálló tárgy a kronológia. A középkori és kora újkori latin keltezők feloldása ugyancsak tovább bővíti a levéltáros hallgatók szakmai ismereteit latin nyelvből is: *Kalendae, Nonae, Idus, feria, Dominica, dies Solis, dies Lunae, dies Martis, saeculum, lustrum, epactae, concurrentes, indictio, numerus aureus*, a zodiákus jegyek latin megnevezései, stb. A heraldika (címertan) és szfragsztika (pecséttan) szintén szerepel a levéltáros szak tanrendjében. A címeres levelek latin nyelvű címerleírásai természetszerűen számos olyan problémát vetnek fel, amelyeket a címerábrázolás segít a latin megnevezéssel megbízhatóan azonosítani. Ezenkívül van egy sajátos heraldikai szaknyelv: pl. a *flavus 3, flaveus 3* 'kék'-et jelent egyes címeres levelekben, stb. A pecséttan ugyan lefordítja a pecsétek jó részének latin megnevezéseit magyarra, de a tudományos szakirodalomra tekintettel a hallgatóknak latinul is ismerniük kell azokat: pl. *sigillum simplex, sigillum duplex, sigillum pendens, sigillum mediocre, sigillum maior, sigillum minus, absentia sigilli, carentia sigilli*, stb. A genealógiában a kora újkorból ránk maradt családfák értelmezése és a régi szövegekben előforduló családi viszonylatok megfejtése miatt az egyes rokonsági fokok magyar, latin és német megnevezéseit egyaránt el kell sajátítani a hallgatóknak: pl. *pater, mater, filius, filia, patruus, avunculus, frater uterinus, nepos*, stb. A paleográfia nevű tárgyban is előjöhetnek olyan szakszavak, amelyek a latin oklevélolvasás vagy iratolvasás során még nem jelentek meg, mert véletlenül az éppen olvasott oklevelekben, iratokban nem fordultak elő: pl. *abbreviatio per contractionem, abbreviatio per suspensionem, nexus, scriptura longior, notae*, stb.

Mindezekben a szaktárgyakban előforduló latin nyelvű szakszavak, kifejezések a szorosabb értelemben vett nyelvi tanulmányokkal alkotják azt a tudásanyagot, amit egy levéltáros hallgatónak el kell sajátítania, s a levéltári gyakorlatban használnia. Mert „levéltári latin” nem létezik.